

Těšín za války a německé okupace

Mečislav Borák

In: *Český Těšín 1920-1989. Válečné a poválečné osudy města*. Opava, Slezská univerzita v Opavě (Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historických věd) a Muzeum Těšínska 2011, s. 21-41. ISBN 978-80-7248-712-7, ISBN 978-80-86696-23-2.

Dějiny města v době od října 1938 do května 1945, tedy od mnichovského rozbití republiky do konce II. světové války, představují v jeho nedlouhé historii výrazný zlom, neboť Český Těšín jako samostatné město přestal na šest a půl roku existovat. Na rozhodnutí polských úřadů, které opět spojilo rozdělený Těšín do jednoho městského celku (Český Těšín se pod názvem Západní Těšín, Cieszyn Zachodni, stal součástí Těšína, Cieszyna), německá okupační správa už nic neměnila (Teschen-West zůstal součástí města Teschen). Dochovaná torza statistických údajů z této doby berou město jako jeden celek, takže ve svém výkladu budeme tuto skutečnost respektovat, byť se snahou o důraz na postižení vývoje v levobřežní části Těšína.

Česká i polská odborná literatura k tématu války a německé okupace Těšínského Slezska je dnes už velmi rozsáhlá a členitá, jak dokládají i novější bibliografické soupisy.¹ Existují sice už české i polské přehledy celkového okupačního vývoje v této oblasti,² ale samostatná práce o dějinách Těšína za války a okupace bohužel dosud nevznikla.³ Máme tak prozatím k dispozici jen příslušné kapitoly v monografiích o dějinách Těšína – poněkud letmý pohled německý,⁴ starší práci polskou,⁵ dnes už překonanou nedávno vydaným třísvazkovým kompletem dějin Těšína, v němž je patrně dosud nejhlubší záběr

¹ BORÁK, Mečislav: *Česká historiografie k dějinám Těšínska za druhé světové války (1939-1945)*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego. Pod red. I. Panica. Cieszyn 2000, s. 106-118; NOWAK, Krzysztof: *Z historiografii polskiej na temat okupacji hitlerowskiej na Śląsku Cieszyńskim*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego. Pod red. I. Panica. Cieszyn 2000, s. 119-124; BORÁK, Mečislav: *Dějiny Těšínského Slezska 1938-1945 na stránkách Těšínska*. Těšínsko 50, 2007, č. 4, s. 4-6.

² Např. BORÁK, Mečislav: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938-1945*. Historie okupovaného pohraničí 1938-1945, sv. 11, Ústí nad Labem 2006, s. 83-135; *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Praca zbiorowa pod red. Jana Rusnoka. Czeski Cieszyn 1993; KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006.

³ HELLER, Michał, NOWAK, Krzysztof: *Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyna – okres II wojny światowej*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyna. Pod red. Krzysztofa Nowaka i Idziego Panica. Cieszyn 1998.

⁴ LANDWEHR von Pragenau, Moritz: *Geschichte der Stadt Teschen*. Bearb. Walter Kuhn. Würzburg 1976.

⁵ ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji*. In: Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu. Katowice 1973, s. 279-306.

do válečného období,⁶ a také český pohled na dějiny Českého Těšína, který se však období okupace dotýká je zcela okrajově.⁷ Jediným přímým českým zobrazením tohoto tématu tak bohužel dosud zůstává jen starší časopisecký příspěvek Andělína Grobelného.⁸

Těšín po obou stranách řeky Olzy tedy na monografii svých válečných dějin pořád čeká, ač dosud vydané práce naznačují, že by bylo o čem psát. Náš příspěvek samozřejmě nemůže tento handicap nahradit, pokusí se však zmínit aspoň o několika aspektech válečných dějin, v nichž se Těšín jeví jako zcela specifický a mnohvrstevnatý příklad okupační reality, svým významem značně přesahující hranice regionu.⁹ Přiblíží stručně německé dobývání města a jeho obranu, protože v české literatuře to není příliš známo, a ze stejných důvodů se zmíní o alespoň některých významných funkcionářích okupační správy města a okresu, uvede počet a národnostní strukturu obyvatel Těšína, z rozsáhlé problematiky protiněmeckého odboje si vybere její méně známou souvislost s fenoménem německé volkslisty, a nakonec připomene specifické formy nacistické perzekuce a mimořádný rozsah jejich obětí, zvláště na území Českého Těšína.

Obsazení Těšína německou armádou

Hned prvního dne války, 1. září 1939, bylo město dobyto německými jednotkami XVII. armádního sboru, patřícího k sestavě XIV. armády ze skupiny armád „Jih“. Lze tedy s trochou nadsázky říci, že první výstřely II. světové války na území dnešní České republiky padly právě tady, kde náporu vetřelců kladli odpor polští vojáci z jednotek operační skupiny „Bílsko“, bojující v sestavě armády „Krakov“, a spolu s nimi příslušníci místních oddílů domobrany. Zatímco 7. divize pěchoty wehrmachtu útočila ze Slovenska od Čadce na Jablunkovský průsmyk a také přes Zwardoň a Milówku na Żywiec, vyrazily hlavní síly útoku na Těšínsko z prostoru východně od Frýdku, kde v Dobré sídlilo velení sboru. Jednotky 44. divize pěchoty, soustředěné mezi Kocurovicemi a kótou Kohout

⁶ NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 393-427.

⁷ Pouze PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: *Český Těšín 50 let městem*. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 84-87.

⁸ GROBELNÝ, Andělín: *Města Těšín a Český Těšín v období okupace a války*. Těšínsko 1989, č. 1, s. 11-14.

⁹ Blíže viz např. BORÁK, Mečislav: *Evropská dimenze dějin Slezska v letech 1938–1945*. In: JIRÁSEK, Zdeněk a kol. *Evropská dimenze slezských dějin*. Opava 2009, s. 97-101 (*Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa, Tomus III*).

severovýchodně od Bruzovic, měly útočit na sever a po překročení Olzy nad Českým Těšínem dosáhnout prostoru na severozápad od Skočova. Přímo na Těšín útočila východním směrem z linie mezi Vyšními Lhotami a Vojkovickým lesem u Dobré 45. divize pěchoty, jež měla po překročení Olzy dosáhnout prostoru východně od Ogrodzoné.¹⁰

Němečtí útočníci se zprvu obávali, že jejich postup by mohly zpomalit přebudované pevnůstky někdejší československé armády a nově postavená opevnění na východním břehu Olzy, jež bude zapotřebí zničit dělostřelectvem. Průzkum však zjistil jen slabou polskou obranu, protože vzhledem k charakteru zdejšího terénu polské velení v těchto místech účinný odpor ani neplánovalo; ten měl nepřítel čekat až na Visle u Skočova a před Bílskem. Na Těšínsku měla polská armáda německý útok jen zpomalovat, takže celá oblast byla dobyta již během prvního dne války. Ostatně se uvádí, že německá armáda byla na této frontě asi třikrát silnější v počtu vojáků, asi dvacetkrát v počtu tanků a devětkrát v počtu letadel. Dochovala se četná hlášení německých i polských jednotek, dobové materiály i vzpomínky pamětníků, můžeme tudíž průběh bojů o Těšín docela dobře rekonstruovat.

Jižní úsek obrany, který zajišťovala operační skupina „Bílsko“, měl dvě části: úsek Pszczyňa a úsek Bílsko, kam spadalo i Těšínsko. Ten hájily jednotky 21. divize horské pěchoty brigádního generála Józefa Kustroně. Do předsunutého postavení „Skočov“ pod velením pplk. Zygmunta Piwnického, velitele 202. pěšího pluku, patřily 2. a 3. prapor tohoto pluku (Národní obrana Těšín), a 8. baterie 21. pluku lehkého dělostřelectva. K doprovodným obranným jednotkám patřily v sestavě 4. pluku podhalanských střelců pod velením pplk. Bronisława Warzyboka: 3. prapor (velitel pplk. Waclaw Iwaszkiewicz) 3. pluku podhalanských střelců pod velením pplk. Juliana Czubryta (Bohumín), 1. prapor (velitel major Franciszek Perl) a 3. prapor (velitel major Stefan Mayer) ze 4. pluku podhalanských střelců, 3. prapor (velitel major Józef Jasiński) ze 21. pluku lehkého dělostřelectva (velitel pplk. Wojciech Pluta) bez jedné baterie (Těšín), průzkumná rota 4. pluku podhalanských střelců na obranné linii Třanovice – Řeka, rota Národní obrany „Karviná“ ze 2. praporu 202. pěšího pluku na obranné linii Orlová – Karviná, divizní cyklistická rota (Fryštát), ženijní oddíl ze 21. ženijního praporu a střelecký oddíl ze 4.

¹⁰ NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyňa od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 393. Autor při popisu nástupu německé armády k útoku patrně omylem vzájemně zaměnil 44. a 45. divizi pěchoty. Popis výchozí situace podal též KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 52.

pluku podhalanských střelců (Mosty u Jablunkova – Jablunkovský tunel), rota Národní obrany „Jablunkov“ ze 3. praporu 202. pěšího pluku, cyklistická rota Pohraniční stráže v Třinci a Jablunkově.¹¹

Už časně ráno 1. září 1939 museli obránci Jablunkovského průsmyku vyhodit do vzduchu strategický železniční tunel, protože jednotky 7. divize pěchoty prorazily polskou obranu a směřovaly k Jablunkovu. Německý útok z oblasti Frýdku severním směrem přinutil 3. prapor 3. pluku podhalanských střelců k ústupu z Bohumína do Komorowic a vyřadil z boje i rotu Obrany národa „Karviná“ a divizní rotu cyklistů ve Fryštátu. Odpoledne už pluky 44. divize pěchoty (131. a 132.) překročily bez boje poblíž Zpupné Lhoty řeku Olzu a směřovaly k obci Zamarski. Během dne pronikly polskou obranou do hloubky 20 km, přičemž ztratily 4 padlé, 7 těžce a 8 lehce raněných vojáků.¹²

Těšín bránil především 1. prapor 4. pluku podhalanských střelců, který měl ve městě svou posádku. Jeho 1. rota pod velením kapitána Gracara hájila přístup k Českému Těšínu od Mistřovic, 2. rota ve směru od Svibice (velitel poručík Boruc), 3. rota čekala v záloze ve škole na Bobreku (velitel poručík Stachak). Útok 45. divize pěchoty na Těšín nejprve zlomil slabý odpor pohraniční stráže, u Dolních Třanovic byl sveden krátký boj s polskou průzkumnou rotou. Poblíž Horního Žukova musely jednotky překonat zátarasu z ostatného drátu a chránit se před polskou dělostřelbou z kopců u Stanislavic a Mistřovic. V 10 hodin se postup na chvíli zastavil, aby si vojáci vyslechli rozhlasový projev Adolfa Hitlera z Reichstagu, zapívali hymnu a píseň Horsta Wesela. V té době už předvoj 2. praporu 135. pěšího pluku překonával jižně pod Těšínem, mezi Błogocicemi a Puncovem, řeku Olzu, ale při pokusu vstoupit do města byl zastaven dělostřelbou od bunkrů na Malém Javorovém. Jednotky 133. pěšího pluku (zabezpečované částí 130. pěšího pluku) už od rána směřovaly do Třince a záhy tam začaly svádět pouliční boje. Asi v poledne opanoval 1. prapor 135. pěšího pluku kopce u Žukova a chystal se vstoupit do města. Německé velení už v předvečer útoku uvažovalo o rozhození letáků, jež měly občanům Těšína nabídnout, aby ho předali jako „otevřené město“ bez boje a uchránili ho válečných škod. Z prestižních důvodů ale nakonec velení sboru rozhodlo, že tam německá armáda vstoupí v plné bojové parádě. Až do 15 hodin probíhala evakuace

¹¹ KONIECZNY, Andrzej, PELC-PIASTOWSKI, Jerzy: *Granica w ogniu*. Katowice 1981, s. 83; KONIECZNY, Andrzej, PELC-PIASTOWSKI, Jerzy: *Wisła ruszyła o świącie*. Katowice 1984, s. 220-221.

¹² KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 52; KONIECZNY, Andrzej, PELC-PIASTOWSKI, Jerzy: *Wisła ruszyła o świącie*. Katowice 1984, s. 220-221; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 394-397.

polských jednotek, jež stačily vyhodit do povětří oba těšínské mosty i most železniční, aniž by tomu místní příslušníci německých dobrovolnických oddílů mohli nějak zabránit. Do města pak vstoupil 2. prapor a v 17 hodin velení divize nařídilo slavnostní vstup i 1. praporu a štábu 135. pěšího pluku. Za mohutných ovací byli uvítáni a pohoštěni početným německým obyvatelstvem v euforické atmosféře, jež podle pamětníků vypadala, jako by už bylo po válce, ač právě začala. Jistě si to uvědomili i vojáci 135. pěšího pluku, kteří museli večer odejít z Těšína na místo určení v Ogrodzoné. Tam padli do léčky ustupujících polských jednotek a museli se stáhnout ke Skočovu. Celá 45. pěší divize měla prvního dne války 4 padlé, 6 těžce a 10 lehce raněných vojáků. Polské ztráty nebyly blíže vyčísleny.¹³

Správa města a okresu Těšín

V prvních dnech německé okupace se ve správě města chtěli prosadit místní Němci, kteří zdůrazňovali své zásluhy o držení německého živlu na tomto území, např. jistý Riese, který se usadil na těšínské radnici. Prvním válečným starostou Těšína se však stal Artur Gabrisch, který vykonával funkci místostarosty už za předchozího polského starosty Rudolfa Halfara. Do města se záhy vrátil i bývalý meziválečný starosta Českého Těšína Josef Koždoň, tvůrce a představitel Slezské lidové strany, která se hlásila k němectví a posléze i k nacismu natolik, že otevřeně žádala připojení Těšínska k Německé říši. Koždoň však nebyl zaníceným nacistou, takže pro funkci starosty nebyl přijatelný; stal se jen poradcem pro udělování říšského občanství a jeho provdaná dcera získala jako konfiskát lukrativní Hotel Piast (tehdy Germania, dříve Polonia) v Českém Těšíně. Ostatně ani A. Gabrisch nevydržel ve funkci starosty déle než do konce září 1939; vytýkali mu, že měl před válkou moc vlašný vztah k sudetským Němcům a že má za ženu Židovku. Protože se nedařilo najít odborně připravené a nacismu oddané úředníky z místních zdrojů, začali sem přicházet z Říše. V říjnu 1939 se ujal funkce starosty Wilhelm Koperberg a zůstal v ní po celou válku.¹⁴

¹³ KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 52-54; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 394-397; PASZ, Franciszek: *Pierwszy dzień wojny*. Znad Olzy 2005, nr 3, s. 3-4.

¹⁴ KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 89; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 397; GROBELNÝ, Andělín: *Města Těšín a Český Těšín v období okupace a války*. Těšínsko 1989, č. 1, s. 12.

Podobně tomu bylo s dalšími úřady. Velmi důležitá byla zvláště funkce landráta, šéfa okresní administrace. V prvních dnech války tu byla vojenská správa, velitel XIV. armády generál Wilhelm List předal 3. září 1939 území Těšínského Slezska (v poněkud specifickém německém pojetí jako tzv. Olsa-Gebiet) pod správu velitele úseku „Východní Morava“ (Ostmähren) se sídlem v Novém Jičíně, jemuž byli podřízeni místní vojenští velitelé. V Těšíně si od 4. září zřídil své stanoviště šéf štábu civilního úřadu pro západní Malopolsko Dill, bezprostředně podřízený generálu Listovi, jemuž 12. září navrhoval spojit dosavadní polské okresy Těšín a Fryštát v jeden nový okres Těšín. Svůj úmysl realizoval 15. září 1939, kdy byl těšínským landrátem jmenován říšský Němec Udo Krüger. Říšské ministerstvo vnitra nakonec rozhodlo, že od 9. října 1939 převezme okres Těšín šéf civilního úřadu na Horním Slezsku Otto Fitzner, zástupce gauleitra a vrchního prezidenta slezské provincie Josefa Wagnera a šéf jeho štábu. V prosinci se definitivně upustilo od případného ponechání samostatného okresu Fryštát s odůvodněním, že takový převážně hornický okres by byl nežádoucí. Také landrát Krüger vydržel ve své funkci po celou válku a byl do ní znovu jmenován i poté, co Hitlerův výnos z 8. října 1939 rozhodl o začlenění a správě východních území do Německé říše, což se týkalo i Těšínska.¹⁵

Další významnou funkcí byla funkce kreisleitra, okresního vedoucího nacistické strany NSDAP. V Říši byla tato funkce velmi často v personální unii s funkcí landráta, ale v Těšíně se tak nestalo, a mezi státním a stranickým vedením okresu vznikaly občas spory, jež musely někdy řešit i nadřízené orgány. První okresní vedení NSDAP v Těšíně organizoval místní Němec Fischer-Rothenburg, ale v říjnu 1939 byl kreisleitrem jmenován Albert Smagon, rodák z Karviné, už od roku 1919 člen tehdy nově založené DNSAP, později významný funkcionář Henleinovy Sudetoněmecké strany v Moravské Ostravě, který v roce 1938 uprchl z Československé republiky do Říše a působil v Berlíně v Rasovém a osídlovacím úřadu SS. Za rok a půl byl z Těšína povolán na německé velvyslanectví do Bratislavy, kde zastával funkci zvláštního poradce pro slovenské záležitosti. Od 1. května 1941 byl kreisleitrem Karl Friedrich Drohberg, člen NSDAP od roku 1930, původem z okolí Kluczborku na Opolském Slezsku, který byl již kreisleitrem v Čenstochové. V roce 1943 ho vystřídal Eduard Hans Pannenburg, rovněž dlouholetý

¹⁵ KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 82, 94-95, 102-103; KONIECZNY, Alfred: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939-1945*. Warszawa-Wrocław 1972, s. 93; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 397. Chybně uvádí jméno šéfa štábu civilního úřadu pro Horní Slezsko jako Otton Fritz.

člen NSDAP a SA původem z Vestfálska. Z místních těšínských skupin NSDAP připomeňme alespoň ty z někdejšího československého území: skupinu Těšín-Západ vedl Eduard Hippmann, skupinu Těšín-Svibice (k níž patřil i Žukov a Ropice) vedl Willi Seemann.¹⁶

Počet a struktura obyvatel Těšína

Do nového okresu Těšín se vlastně spojily někdejší československé politické okresy Fryštát a Český Těšín, který byl již dříve připojen k polskému okresu Cieszyn. Vzniklý útvar o rozloze 1 505 km² patřil k největším okresům v celé Německé říši, což do značné míry platilo i o počtu obyvatel, který se pohyboval kolem 310 000 lidí. O samotném městě Těšín už to neplatilo; po spojení obou částí se sice stalo nejlidnatějším městem v okrese, ale Karviná se mu již, zvláště po pozdějším připojení některých obcí, velmi blížila. Avšak co do své rozlohy byl Těšín až na jedenáctém místě v okrese, ani při vymezení správních okrsků v roce 1940 se plocha města příliš nezvětšila.

První válečné sčítání obyvatelstva v prosinci 1939, provedené tehdy spíše pro účely policejní registrace, zjistilo v Těšíně 26 460 obyvatel.¹⁷ Do soupisu se však nezahrnovali říšští příslušníci, kteří sem byli služebně přiděleni, takže jiný zdroj uvádí pro Těšín v té době 27 396 obyvatel.¹⁸ V červenci 1940 to bylo už 30 330 obyvatel,¹⁹ soupis z října 1940 patrně zohlednil provedené deportace židů a Poláků i početné odvody do vojenské služby, a napočítal jen 28 269 obyvatel.²⁰ Velmi podobný obraz nám poskytují poslední dva dochované válečné údaje z roku 1943 – podle prvního žilo ve městě 28 819 obyvatel, podle druhého z října 1943 to bylo 30 977 obyvatel, zřejmě včetně říšských Němců a vojáků.²¹ Srovnáme-li to s předválečnými statistikami z počátku třicátých let, můžeme zjistit, že se město poměrně brzy vyrovnalo s četnými přesuny

¹⁶ KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 89-90; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 398; MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 18-20; GROBELNÝ, Andělín: *Města Těšín a Český Těšín v období okupace a války*. Těšínsko 1989, č. 1, s. 12.

¹⁷ Výsledky policejní registrace viz Archiwum Państwowe Katowice, f. Regierung Kattowitz, 2803, fol. 225, 244, 295. Statistiku zčásti publikoval MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 127-138.

¹⁸ *Heimatkalendar des Kreises Teschen 1941*. Teschen 1941, s. 89.

¹⁹ *Heimatkalendar des Kreises Teschen 1942*. Teschen 1942, s. 131.

²⁰ PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: *Český Těšín 50 let městem*. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 85.

²¹ Tamtéž.

obyvatel v důsledku politického vývoje, ať již se jednalo o odchod a vysídlení Čechů, židů i Němců v roce 1938 z Českého Těšína či odchod Poláků v souvislosti s evakuací na začátku války. V roce 1930 měl Český Těšín 10 554 obyvatel, polský Cieszyn o rok později 17 488 obyvatel, což pro celé pozdější město činí hypotetických 28 042 obyvatele. Onen zmiňovaný úbytek obyvatel pomohlo zřejmě zmírnit i připojení obce Svibice k Těšínu, k němuž sice československé úřady přikročily až po válce (22. 5. 1947),²² ale Poláci už 16. 8. 1939;²³ německé úřady tento stav patrně ponechaly, neboť Svibice ze statistik jako samostatná obec zmizela,²⁴ a jejích 2 541 obyvatel (podle stavu z roku 1930)²⁵ asi vykazovalo město Těšín. Kolik obyvatel bydlelo za války v někdejší Českém Těšíně, to můžeme jen odhadnout: podle historika Viléma Plačka tam bylo v roce 1943 usazeno asi 13 360 obyvatel.²⁶

I když tedy počet obyvatel Těšína zůstával zhruba na stejné úrovni a k podstatné výměně obyvatel nedošlo, zcela dramaticky se změnila jejich národnostní struktura. Změna byla tak náhlá a výrazná, že i po letech ji pamětníci, kteří vzpomínají na první den okupace, označují za úkaz přesahující každou představivost: „Lidé se měnili jak chameleoni. Včera ještě deklarovali svou lásku k Polsku a dnes hajlovali a dávali najevo, že 'vždycky byli Němci'...“.²⁷ Tento příklon k okupantům potvrdily i výsledky policejní registrace z prosince 1939, které ve městě zjistily 15 658 Němců, 8 553 Poláků, 1 752 příslušníků nově utvořené skupiny Slezanů, pouhých 295 Čechů a 202 obyvatele jiné národnosti.²⁸ Zahrneme-li Slezany jako budoucí „volkslistáře“ k Němcům, jak to také činily pozdější statistiky, zjistíme, že už na samém začátku okupace tvořili takřka dvě třetiny obyvatel Těšína Němci (65, 8 %) a necelou třetinu Poláci (32, 3%), ostatní národnosti včetně Čechů už byly zcela zanedbatelné. Pro některé místní občany to opravdu musel být šok, vždyť před válkou žilo v polské části města 85 % Poláků (14 882) a jen asi 12 % Němců (2 047), v české části 42 % Čechů (4 420), 31 % Němců (3269) a

²² PLAČKOVÁ, Magda: *Politický, sociální a národnostní vývoj obyvatelstva v Českém Těšíně v letech 1945-1948*. In: Český Těšín 50 let městem. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 107.

²³ NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: Dzieje Cieszyna od prądziejów do czasów współczesnych. T. 3. Cieszyn 2010, s. 384

²⁴ ZAHRADNIK, Stanisław: *Struktura narodowościowa na Zaolzie według wyników spisów ludności (1880-1981)*. In: Zarys Dziejów Śląska Cieszyńskiego. Ostrawa-Praga 1992, s. 192. Autor konstatuje, že statistické údaje z německého soupisu obyvatel v roce 1939 se mu pro Svibici nepodařilo zjistit.

²⁵ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 127.

²⁶ PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: Český Těšín 50 let městem. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 86.

²⁷ PASZ, Franciszek: *Pierwszy dzień wojny*. Znad Olzy 2005, nr 3, s. 3-4.

²⁸ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 133; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: Dzieje Cieszyna od prądziejów do czasów współczesnych. T. 3. Cieszyn 2010, s. 402.

14 % Poláků (1 466); pro celé město to tedy bylo 62 % Poláků, 34 % Čechů a jen 20 % Němců.²⁹ Němci se tedy ztrojnásobili, Poláci se zmenšili na polovinu a Češi takřka zmizeli.

Co tuto náhlou a zásadní proměnu způsobilo? Historici shodně poukazují na německé tradice v Těšíně, který byl už v dobách Rakousko-Uherska značně zgermanizovaným centrem regionu. Podle historika Andělína Grobelného se ale v nových státech ocitli Němci v rozdílné situaci: zatímco v Českém Těšíně se oněch 31 % Němců hlásilo ke své národnosti zcela bez obav, v Cieszyně jich žilo rozhodně víc než přiznaných 12 %, ale mnozí z nich svou národnost raději skrývali a přihlásili se k ní až ve chvíli, kdy důvody pro utajování pominuly; k nim se přidali i četní obyvatelé národnostně nepevní a málo uvědomělí.³⁰ K posílení němectví přispěla i skutečnost, že Těšín se opět stal významným sídlem nejrůznějších úřadů a institucí, což sem přitahovalo Němce nejen z Říše, ale i z regionu.³¹ Podle Krzysztofa Nowaka měli místní Poláci v německém prostředí města a bez možnosti opřít se o své elity, které před frontou z města evakovaly, velké obavy z přiznání se ke své národnosti, a proto se raději prohlašovali za Slezany. Podle něj „rozhodující většinu Slezanů tvořilo samozřejmě etnicky polské obyvatelstvo“, ³² nicméně v bývalém Českém Těšíně k nim jistě patřili i mnozí Češi, kterým se tu podařilo zůstat i poté, co jejich elity odešly či byly přinuceny odejít už v době polského záboru města.

Národnostní obraz Těšína se ale pronikavě lišil od obrazu celého těšínského okresu, ten totiž způsobil nacistům nemilé překvapení. V bývalé polské části okresu (bez města Těšín) vykázal soupis jen 4, 6 % Němců, 22, 7 % Poláků a 72, 3 % Slezanů (Češi tvořili sotva měřitelnou desetinu procenta), v bývalé československé části (rovněž bez Těšína) bylo zjištěno 12 % Němců, 22, 7 % Poláků, 24, 4 % Čechů a 40, 4 % Slezanů.³³ V obou částech okresu byli tedy Němci ve výrazné menšině, na rozdíl od jejich výrazné převahy v samotném Těšíně. Zjevný je i mnohem výraznější příklon ke slezské

²⁹ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 127, 130. V poznámce na s. 134 však autor omylem vzájemně zaměnil počet Poláků a Němců v Českém Těšíně.

³⁰ GROBELNÝ, Andělín: *Města Těšín a Český Těšín v období okupace a války*. Těšínsko 1989, č. 1, s. 13.

³¹ PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: *Český Těšín 50 let městem*. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 84.

³² NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od prądziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 402-403.

³³ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 137-138; ZAHRADNIK, Stanisław: *Struktura narodowościowa na Zaolzie według wyników spisów ludności (1880-1981)*. In: *Zarys Dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrava-Praga 1992, s. 250. Autor uvádí pro Zaolží poněkud jiné údaje (18 % Němců, 24, 1 % Poláků, 20, 9 % Čechů a 37, 1 % Slezanů), protože do součtu zahrnul i město Těšín (včetně jeho někdejší polské části).

národnosti v polské části okresu, kde pod hrozbou persvazivního, tedy nepřímého úředního teroru mnozí místní Poláci raději zvolili tuto slezanskou kamufláž. Na české straně Těšínska to tak výrazné nebylo, což podle Krzysztofa Nowaka vedlo některé polské badatele k tvrzení, že „soupis z roku 1939 potvrzoval polskost Těšínského Slezska, neboť na Zaolží se pro polskou národnost vyslovilo více osob než v československém sčítání z roku 1930“.³⁴ O přiléhavosti tohoto tvrzení nemíním spekulovat, nicméně argument, na němž je založeno, není pravdivý. Stačí nahlédnout do úředních statistik ze sčítání lidu z roku 1930,³⁵ nebo do analýz provedených polským historikem Stanisławem Zahradnikiem, který ve shodě s československými statistikami uvádí, že v tomto sčítání se na Zaolží přihlásilo k Polákům 35,3 % obyvatel.³⁶ Odečteme-li, tak jako v předchozích případech, údaje za město Český Těšín, bude to jen 32,7 % Poláků, ale i tak je to o hodně víc než oněch 22,7 % Poláků z německého soupisu (nebo 24,1 % včetně obou částí Těšína). Krzysztof Nowak se odvolává na práci Ryszarda Kaczmarka,³⁷ a ten na studii Stanisława Zahradnika.³⁸ V ní se však zmiňované tvrzení vůbec nenachází; je zde jen zmínka o tom, že se k polské národnosti v roce 1939 přihlásilo více procent obyvatel v bývalé československé než v bývalé polské části těšínského okresu, což ale není náležitě podloženo.³⁹ Sčítání z roku 1930 se týká jen zmínka o soudním okresu Bohumín, kde se tehdy skutečně přihlásilo k Polákům o 1 111 obyvatel méně než v roce 1939 (4 755 Poláků v roce 1930, 5 866 Poláků v roce 1939), což se ale sotva dá vztáhnout na celé Zaolží, pro něž byl celkový výsledek soupisu naprosto opačný (76 230 Poláků v roce 1930, 51 499 Poláků v roce 1939, bez Těšína jen 42 946 Poláků).⁴⁰

³⁴ NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 402.

³⁵ *Statistický lexikon obcí v Zemi Moravskoslezské*. Praha 1935, s. 26-31, 106-110.

³⁶ ZAHRADNIK, Stanisław: *Struktura narodowościowa na Zaolzie według wyników spisów ludności (1880-1981)*. In: *Zarys Dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrawa-Praga 1992, s. 249; TÝŽ, *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880-1991*. Trzyniec 1991, s. 13.

³⁷ KACZMAREK, Ryszard: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 102-104. Na těchto stránkách se ale o německém soupisu vůbec nepíše, uváděný odkaz se nachází až na s. 176.

³⁸ ZAHRADNIK, Stanisław: *Polityka narodowościowa okupanta hitlerowskiego w powiecie Cieszyn 1939 – 1945*. In: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Praca zbiorowa pod red. Jana Rusnoka. Czeski Cieszyn 1993, s. 13-14.

³⁹ Autor totiž připočítal údaje za celé město Těšín (8 553 Poláků) pouze k československé části okresu (vyšlo mu tak 24,08 % Poláků v československé části okresu proti 22,73 % Poláků v polské části okresu); pokud ale Těšín necháme stranou, bude procento Poláků přibližně stejné (22,66 % pro československou a 22,73 % pro polskou část okresu), a pokud Těšín připočteme k polské části, což by bylo spravedlivější, bude výsledek výrazně lepší pro polskou část okresu (26,61 % Poláků proti 22,66 % Poláků v československé části okresu).

V dalších letech okupace probíhala již germanizace Těšína i celého Těšínského Slezska ostrým tempem. U soupisů obyvatel z let 1940 a 1941 neznáme jejich přesnou strukturu, musí nám tedy postačit poslední dochovaný soupis z 10. října 1943. Oproti začátku okupace došlo k výrazné proměně – německý živel už tvořil 90 % obyvatel města, Poláci už jen necelých 5 % obyvatel. Bylo napočítáno 25 845 Němců včetně volkslistářů, tedy osob, které se původně hlásily ke slezské národnosti a vzápětí byly úřady vybídnyty nebo i přinuceny k zápisu do německého národního soupisu, s podmíněčným přiznáním německé státní příslušnosti. Ve městě bylo už hodně říšských Němců; mezi volkslistáři převažovaly osoby zařazené do 1. a 2. skupiny, tedy příslušníci německé elity, což Těšín výrazně odlišovalo od většiny okresu, v němž vysoce převažovali příslušníci „obyčejné“ 3. skupiny.⁴¹ K Polákům se hlásilo už jen 1 434 obyvatel, další se patrně nacházeli i ve skupině 1 425 jiných osob, mezi nimiž bylo i 31 německých osídlenců z Bukoviny, Haliče a Volyně, 295 Ukrajinců a posledních 18 těšínských židů. Už tak nepatrný počet Čechů se ještě trochu zmenšil, k české národnosti se teď hlásilo jen 215 osob.⁴²

Pohled na sociální strukturu obyvatelstva napovídá, že značná část mužského obyvatelstva už musela narukovat do německé armády, protože zjištěný počet 10 546 výdělečně činných osob byl na město velikosti Těšína poněkud nízký. Nejvíce osob – 4 264 – pracovalo v průmyslu, 3 274 v obchodu a živnostech, 2 423 v různých úřadech (včetně železnice a pošty), 625 osob pracovalo v zemědělství.⁴³

⁴⁰ ZAHRADNIK, Stanisław: *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880-1991*. Trzyniec 1991, s. 12.

⁴¹ BODA-KREŻEL, Zofia: *Niemiecka lista narodowościowa na Górnym Śląsku w latach 1941 – 1945*. Zaranie Śląskie 32, 1969, nr 3, s. 403. Z celkem 297 400 obyvatel okresu Těšín bylo 205 300 volkslistářů, z toho v 1. skupině 3 000, ve 2. skupině 22 000, ve 3. skupině 180 000 a ve 4. skupině 300 osob, dosud nerozhodnuto bylo 4 900 žádostí o zápis do volkslisty. V okrese bylo dále 14 110 říšských Němců, 890 německých osadníků, 33 700 Poláků a 38 500 příslušníků jiných národností.

⁴² PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: Český Těšín 50 let městem. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 85-86; GROBELNÝ, Andělín: *Města Těšín a Český Těšín v období okupace a války*. Těšínsko 1989, č. 1, s. 13. Autor chybně označil soupis z roku 1943 za rok 1941 a opomněl uvést počet Němců; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 403-404. Autor uvedl, že v Těšíně získalo volkslistu 25 845 osob, avšak v tomto počtu jsou obsaženi všichni těšínské Němci včetně říšských.

⁴³ PLAČEK, Vilém: *K vývoji obyvatelstva města Českého Těšína v době nacistické okupace*. In: Český Těšín 50 let městem. Uspořádali Andělín Grobelný a Bohumil Čepelák. Ostrava 1973, s. 86.

Odboj a německá volkslista

I když to navenek vypadalo, že se Těšín ochotně stává baštou německví, už od prvních dnů okupace se tu rodil odboj proti německým okupantům, který se záhy rozvinul do široké škály různě orientovaných organizací a skupin po celém Těšínském Slezsku. Byl většinou (až na odboj komunistický) striktně vymezen podle národnosti odbojářů, přičemž polský odboj byl mnohem silnější, aktivnější a účinnější než odboj český, který nedokázal na Těšínsku vybudovat žádnou organizační základnu a omezoval se v podstatě na dílčí kontakty s protektorátem. Zvláště v Těšíně se nemohl opírat o výraznější český živel, neboť už před válkou došlo k mohutnému odlivu českého obyvatelstva z Těšínska, především jeho národně nejuvědomělejších vrstev, které mohly patřit (a ve svých nových působištích v českém vnitrozemí také patřily) k nosným proudům odboje. Významnou roli jistě hrála i ztráta přímého kontaktu českého obyvatelstva s vnitrozemím, na rozdíl od situace místních Poláků, jimž se kontakty s bývalým polským územím od října 1938 naopak otevřely. Polský národní odboj předpokládal, že i po vyhnání okupantů zůstane v platnosti pomnichovská hranice, jíž bylo Těšínsko přiřčeno k Polsku. Byl podřízen polské exilové vládě v Londýně a nebojoval za obnovení Československé republiky, nýbrž za obnovení Polska. Podařilo se mu brzy zformovat poměrně silnou a různorodou strukturu odbojových organizací.

Většina z nich byla řízena z Těšína či měla svůj těšínský inspektorát, jako třeba už jedna z prvních Tajná vojenská organizace (Tajna Organizacja Wojskowa, TOW), založená v listopadu 1939 v Těšíně a vedená dr. Pawłem Musiołem. Její síť zasahovala i na dnešní české Těšínsko, kde se prolínala s podobnou organizační sítí, budovanou od prosince 1939 ing. Franciszkem Kwaśnickým. Diverzní úkoly měla Organizace bílého orla (Organizacja Orła Białego, OOB), jejíž těšínskou část řídil ing. Antoni Studencki. Poměrně záhy začal na Těšínsko pronikat vliv polských konspirativních organizací s celostátní působností, snažících se o podřízení již existujících místních organizací a skupin odboje. Nejprve to byla Služba vítězství Polska (Służba Zwycięstwu Polski, SZP), od jara 1940 jednotná vojenská a politická odbojová organizace podřízená polské exilové vládě Svaz ozbrojeného boje (Związek Walki Zbrojnej, ZWZ), pozdější známá Zemská armáda (Armia Krajowa, AK). Ke strategii ZWZ patřila především příprava ozbrojeného povstání, které by mělo vypuknout s pomocí západních spojenců a zajistit uchopení moci podle příkazů exilové vlády. Postupně byly do ZWZ včleněny organizace dr. Musioła a ing. Kwaśnického

a další místní organizace. Vznikl samostatný těšínský inspektorát ZWZ, k němuž patřil i obvod Zaolží, pokrývající oblast mezi Těšínem a Jablunkovem. Aktivní střediska ZWZ však existovala i na Karvinsku. Organizace se zabývala protiněmeckou propagandou v rámci tzv. Akce N, podporou rodin vězněných, tiskem letáků a zvláště zpravodajstvím ve prospěch polské londýnské vlády. Od července 1940 působila na Těšínsku v rámci ZWZ sabotážně diverzní formace s vlastní organizační sítí Svaz odvety (Związek Odwetu, ZO). Vedl ji ing. Kwaśnicki, obvod Zaolží řídil Józef Kominek. Ještě během roku 1940 uskutečnila několik zdařilých diverzních akcí v Třineckých železárnách, na nádraží v Bohumíně a ve Vítkovických železárnách (zde provedla dvě diverzní akce skupina ZO vytvořená Karolem Pszczółkou a Wiktorem Borowcem). Odbojová činnost ZO i ZWZ však byla počátkem roku 1941 odhalena gestapem a většina členů těchto organizací byla zatčena a popravena. Již na jaře r. 1941 zbylá střediska ZWZ navazovala kontakt s inspektorátem ZWZ v Rybniku, novou odbojovou sítí zde začali vytvářet Jan Margiciok a Leopold Hałaczek. Týkalo se to obnovy vojenské konspirační sítě, letákové a sabotážní činnosti, ale též vytvoření zpravodajské sítě ZWZ „August“, široce rozvětvené po celém území Těšínska. Navíc sem zasahovaly další zpravodajské sítě ZWZ – průmyslová výzvědná služba „Lido“ a organizace „Stragan“, která pokrývala značné oblasti na jihu Německé říše a přes organizační centrum ve Vídni dodala Spojencům informace o výrobě raket V-1 v Peenemünde či technickou dokumentaci tanků Tiger.⁴⁴

Není zde prostor k širšímu popisu aktivit polského odboje na Těšínsku, nicméně i tento letmý pohled do prvních let jeho existence jasně ukazuje, že tak silná rezistence, plně srovnatelná s nejvýznamnějšími příklady evropského odbojového hnutí, musela mít solidní oporu v místním obyvatelstvu. Kde vlastně se tato podpora odboje vzala v takřka už německém Těšíně, v němž se během několika let okupace zmenšil počet Poláků na méně než jednu desetinu předválečného stavu (z původních 16 348 Poláků v obou částech města podle statistik z počátku třicátých let na pouhých 1 434 Poláků v říjnu 1943)?⁴⁵

Vysvětlení nalezneme v důsledcích germanizační akce německé volkslisty, která spolu s územím „východních oblastí“ včleněných do Říše postihla i Těšínské Slezsko.

⁴⁴ Blíže viz např. HELLER, Michał: *Ruch oporu na Śląsku Cieszyńskim*. Opole 1982; STARCZEWSKI, Mieczysław: *Ruch oporu na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1988; TOBOŁA, Otylia: *Lutyńskie tango i inne historie wojenne z Zaolzia*. Czeski Cieszyn 2003; GUZIUR, Oswald – STARCZEWSKI, Mieczysław: *Lido i Stragan. Ślązacy w wywiadzie AK*. Czeski Cieszyn 1992.

⁴⁵ MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínku*. Ostrava 1964, s. 127, 130.

Protože i tato problematika byla již předmětem zájmu historiků, omezím se na základní charakteristiku.

Na rozdíl od Sudet či Hlučínska nebyla na Těšínsku otázka státní příslušnosti řešena jednorázovým úředním aktem, nacisté nejprve zjišťovali národnostní složení zdejšího obyvatelstva. Formuláře policejní registrace z prosince 1939 umožňovaly přihlásit i tzv. slezskou (šlonzáckou) národnost a jazyk, pro něž se nakonec rozhodlo nejvíce obyvatel. Šlo většinou o otázku taktiky, neboť se nechtěli hlásit k národnosti německé a domnívali se, že slezská národnost jim umožní lépe přežít okupační perzekuci. Svou roli zde sehrál i pocit specifičnosti „slezského“ původu, hluboce zakořeněný u mnoha místních obyvatel. Nacisté však záhy prohlásili, že Slezané jsou vlastně původu německého a začali je nutit k zápisu do německé volkslisty. Šlo o vytvoření seznamů občanů německé národnosti, jež byly vedeny v expoziturách DVL (Deutsche Volksliste) při úřadech landráta, v Těšíně zhruba od prosince 1941. Volkslista dělila zapsané občany do čtyř skupin. Jen v prvních dvou skupinách jim byla přiznána německá státní příslušnost i práva říšských občanů, neboť mohli prokázat, že i v minulosti vystupovali jako Němci. Nejpočetnější třetí skupina zahrnovala právě Slezany, smíšená manželství a částečně odrodilé Němce. Její příslušníci získali německé občanství s možností odvolání do 10 let, ale také povinnost služby v německé armádě, což bylo jedním z hlavních důvodů pro urychlení celé akce. Poslední čtvrtá skupina osob německého původu, jež zcela podlehly polonizaci, byla jen nepočetná. Pro mnohé z místních obyvatel byl zápis do volkslisty jen zoufalým činem k posílení životních jistot, neboť zvláště Poláci byli ze strany okupačních úřadů vystaveni stále silnější diskriminaci. Bylo pro ně dokonce zavedeno zostřené trestní právo, jejich vlastnické právo bylo zrušeno a majetky vyvlastněny, hrozilo jim vysídlení a internace ve zvláštních táborech pro Poláky, museli odvádět navíc daň ve výši 15% svých příjmů aj. Češi stejně jako Poláci neměli žádná národní práva ani školství či jakékoli spolky a organizace, ale nebyl jim konfiskován majetek a jejich postavení nebylo úředně nijak vymezeno, což je ve srovnání s Poláky zvýhodňovalo. Akci provázela úřední nátlak a mnohde i teror vůči osobám, jež odmítaly podat přihlášku. Jsou známy případy věznění, vysídlení i deportace do koncentračního tábora za odmítnutí zápisu. Podle představ nacistů byla naprostá většina zdejších obyvatel německého původu, proto nutili k zápisu i Poláky a Čechy. Jak jsme již

ukázali, koncem roku 1943 bylo do volkslisty zapsáno téměř 70 % obyvatel okupačního okresu Těšín, naprostá většina z nich do třetí skupiny.⁴⁶

Obyvatelé Těšínska tedy až na výjimky zápis do volkslisty nakonec přijali, ale učinili tak především z existenčních důvodů, a jejich souhlas s touto formou germanizace byl obvykle jen předstíraný. Branci, kteří byli zapsáni do volkslisty automaticky po otci, odmítali nastoupit vojenskou službu a snažili se při dosažení zletilosti získat původní českou či polskou národnost, za což jim ale hrozilo předání gestapu a koncentrační tábor. Množily se i případy dezerce z armády k „zeleným kádrům“ v beskydských horách. Jiným specifickým projevem odporu proti německé okupaci bylo masové zapojení volkslistářů do domácího odboje proti nacismu. Rozborem dochovaných spisů vězňů těšínské věznice, jež sloužila i jako vazební věznice gestapa, se nám podařilo zjistit, že volkslistáři tvořili nejméně čtvrtinu z celkového počtu osob vězněných na Těšínsku za odbojovou činnost.⁴⁷ Jejich předstíraný souhlas s germanizací jim umožňoval lépe odhalovat úmysly nacistů, poskytoval jim potřebný prostor pro odbojovou činnost a zároveň umožňoval její úspěšné krytí. Byli např. důležitým prostředníkem ústní agitace jako jedné z forem odporu, protože směli vlastnit rozhlasové přijímače a šířili zahraniční zprávy mezi Poláky a Čechy. Mnozí z nich podporovali válečné zajatce a rodiny vězněných odbojářů a ve značném množství se sami zapojovali do činnosti odbojových skupin. Někteří působili koncem války i v partyzánských jednotkách. Nacisté proto všechny zjištěné případy odporu tvrdě trestali, zbavovali volkslistáře propůjčených výhod a soudili je nikoliv podle německého práva, ale podle zostřených zákonů pro Poláky a židy.

V zahraničním odboji byl podíl volkslistářů z Těšínska ještě výraznější. Přes 20 tisíc zdejších mladých mužů muselo narukovat na frontu v uniformě německých vojáků.⁴⁸ Několik tisíc jich padlo v bojích či zemřelo v zajateckých táborech, ale asi dva tisíce

⁴⁶ Blíže viz např. MYŠKA, Milan: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964, s. 43-53; BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*. In: PEJČOCH, Ivo, PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha 2010, s. 111-119.

⁴⁷ Archiwum Państwowe Cieszyn, fond Stammlager Teschen I a II, Gefängnis a Strafgefängnis Teschen. Věznicí v Těšíně prošlo asi 12 tisíc vězňů, dochovalo se 8 759 osobních spisů, z nichž bylo vybráno 2 981 spisů týkajících se odbojové činnosti. Asi ve 20 % případů nebyla národnost vězně uvedena, celkem 797 osob bylo zapsáno do některé ze skupin DVL, v naprosté většině do 3. skupiny. Podobný, ne-li ještě výraznější podíl volkslistářů na vězněných osobách lze zjistit i tehdy, když vezmeme úvahu pouze vězně pocházející z československé části Těšínska (400 vězňů zapsaných do DVL a 120 nevyjasněných zápisů do DVL z celkového množství 1 639 vězňů).

⁴⁸ PLAČEK, Vilém: *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938-1945*. Průmyslové oblasti 3, Opava 1971, s. 42. Uvádí poválečný údaj, podle nějž z okresu Český Těšín sloužilo ve wehrmachtu 9 851 mužů, z nichž se jen 197 pokládalo za Němce. Pro okres Fryštát odhaduje počet místních vojáků wehrmachtu na 13 000.

volkslistářů přešly na frontě ke Spojencům a vrátily se po válce v řadách polského, z menší části i československého zahraničního vojska.⁴⁹

Formy nacistické perzekuce

Hned první dny okupace ukázaly podstatný rozdíl mezi okupačními poměry v Protektorátu Čechy a Morava a na Těšínsku. Zatímco zbytek českých zemí byl nacisty získán takřka bez boje (až na dílčí bojové střetnutí v Místku), Těšínsko bylo obsazeno v rámci německého válečného tažení. Už při vstupu okupantů zde padli nebo byli zastřeleni první místní občané a desítky dalších zahynuly po evakuaci během tzv. zářijové kampaně roku 1939 na různých místech Polska. Rozdílné bylo i zaměření činnosti policejních operačních skupin a komand, vstupujících na dobyté území v patách německé armády. Podobné skupiny, které již dříve obsazovaly Rakousko, Sudety a české země, měly za úkol zajišťovat strategicky důležitá místa, zabírat dokumenty a zatýkat známé odpůrce nacistického režimu. Avšak na Těšínsku, tak jako na jiných místech dobývaného Polska, měly tyto skupiny navíc přímo likvidovat vedoucí kruhy polské společnosti. Dělo se tak ještě před předáním území civilní správě, protože wehrmacht pomáhal činnost operačních skupin krýt.

Přímo v těšínské radnici se v prvních dnech září 1939 usídlil hlavní štáb operační skupiny I „Vídeň“ brigadeführera SS Bruno Streckenbacha a velení jejího operačního komanda 2/I v čele s vládním radou Müllerem; v půlce září je vystřídalo operační komando 4/I vedené vládním radou Carlem Brunnerem. Právě jeho příslušníci tu spáchali první hromadné zločiny – 18. září zastřelili 12 polských horníků poblíž Dolu Barbora v Karviné-Dolech, 22. září u obce Krana v těsné blízkosti Těšína dalších 14 polských občanů. Byly to první případy „sonderbehandlungu“, jak se později označovaly policejní vraždy, likvidace zadržených osob bez řádného soudního rozsudku. K zatýkání sloužily i zvláštní seznamy příslušníků polské inteligence, připravené v Berlíně s pomocí výzvědné služby už dávno před útokem; v jedné z těchto „pátracích knih“ (Sonderfahndungsbuch Polen) se objevila i jména asi padesáti občanů z Těšínska, mj. jméno někdejšího starosty Cieszyna Rudolfa Halfara. Při vyhledávání a zatýkání bývalých „slezských povstalců“ a dobrovolníků, kteří se po obranných bojích vraceli domů,

⁴⁹ Blíže viz FIRLA, Bronisław, KASZEPER, Kazimierz (Eds.): *Jak ptaki białoorle. 1939–1999. Leksykon Koła Kombatantów w RC. Czeski Cieszyn 1999*; PLACHÝ, Jiří: *Repatriace vojáků polské zahraniční armády na Západě do ČSR po r. 1945*. In: *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Wrocław 2003, s. 137-148.

policejním orgánům pomáhali místní nacisté a členové jejich dobrovolnických oddílů. Asi 700 Poláků (a zčásti i židů) z Těšínska bylo po zatčení dopraveno do jednoho z prvních koncentračních táborů na území dnešní České republiky, který byl speciálně pro tento účel zřízen ve Skrochovicích na Opavsku v tehdejší Sudetské župě. Brunnerovo operační komando působilo na Těšínsku až do konce října 1939, kdy se po vzniku ústředny gestapa v Katovicích utvořila v Těšíně pobočná úřadovna gestapa, kam mnozí z příslušníků komanda přešli.⁵⁰

Nacistům šlo hned od počátku okupace Těšínska o uskutečnění dvou hlavních cílů: o co největší využití hospodářského potenciálu oblasti pro válečné potřeby Říše, a o co nejrychlejší germanizaci celého území. Postupně získali do německých rukou zdejší majetek a začali násilně poněmčovat místní české a polské obyvatele. Nijak se netajili úmyslem „vyčistit“ celé území Těšínska od neněmeckých živlů; obyvatelé, kteří poněmčení odmítli, měli být vysídleni nebo zlikvidováni. Okupační teror měl mnoho různých podob – od přímých projevů až po tzv. persvazivní teror, svéráznou přesvědčovací metodu, spočívající v omezení svobodného rozhodování pomocí zákonných prostředků. Nacisté využívali předem vytvořené psychózy strachu zvláště k nátlaku na obyvatelstvo při rozhodování o přiznání národnosti a při zápisu do volkslisty. Již první nařízení šéfa civilní správy katovického vládního obvodu se týkala nejen odevzdání zbraní, ale i konfiskace movitého a nemovitého majetku Poláků, přísného postihování protiněmecké propagandy, zákazu držení rádiových přijímačů, veřejného užívání polštiny a češtiny, bohoslužeb ve slovanských jazycích aj.⁵¹

Došlo i na vysídlování polských obyvatel, jež se uskutečňovalo přesídlením uvnitř vládního obvodu, odsunutím rodin do Generálního gouvernementu, vývozem mládeže na nucené práce do Říše, internací obyvatelstva neschopného práce v průmyslu do tzv. Polenlágrů (čtyři z nich byly zřízeny i na území dnešní České republiky – v Bohumíně,

⁵⁰ KONIECZNY, Alfred: *W sprawie policyjnych grup operacyjnych Streckenbacha i von Woyrscha na Górnym Śląsku we wrześniu i październiku 1939 r.* Studia Śląskie, t. X, Katowice 1966, s. 235; BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku.* Ostrava 1990, s. 21-32; ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji.* In: Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu. Katowice 1973, s. 283; SZEFER, Andrzej: *Miejsca straceń ludności cywilnej województwa Katowickiego (1939-1945).* Katowice 1969, s. 60; SZEFER, Andrzej: *Jak powstała niemiecka specjalna Księga gończa Sonderfahndungsbuch Polen.* Zaranie Śląskie 1983, č. 3, s. 213-240; SZEFER, Andrzej: *Losy powstańców śląskich w latach okupacji hitlerowskiej.* Katowice 1970, s. 11-13. Nařízení ze 6. 9. 1939 přikazovalo udání míst pobytu slezských povstalců pod trestem smrti; GROBELNÝ, Andělín: *Obóz koncentracyjny w Skrochowicach na Śląsku Opawskim w 1939 roku.* Zaranie Śląskie 1964, č. 3, s. 571-592; GROBELNÝ, Andělín: *Koncentrační tábor ve Skrochovicích na Opavsku na podzim r. 1939.* Opavsko 1964, č. 9, s. 5-7. Velitelem tábora byl pozdější nacistický válečný zločinec z Terezína Heinrich Jöckel, zahynulo zde 13 vězňů.

⁵¹ KONIECZNY, Alfred: *Po rzędami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939-1945.* Warszawa-Wrocław 1972, s. 93-98.

Fryštátu, Petrovicích a Dolním Benešově), deportací „zatvrzelých“ Poláků do koncentračního tábora Auschwitz (jeden z vůbec prvních transportů do osvětimského „tábora smrti“ vyjel 26. června 1940 právě z Těšína). Potřeba nerušeného chodu válečného hospodářství a nemožnost okamžité náhrady zdejších kvalifikovaných pracovních sil (spolu s úsilím o germanizaci zdejšího obyvatelstva) však posléze přispěly k omezení plánovaných vysídlovacích akcí. Podle neúplných údajů však jen z československé části Těšínska bylo na práce do Říše odvečeno 2 808 Poláků a 298 Čechů, a tisíce dalších musely pracovat ve zdejších dolech a hutích, či v zemědělských usedlostech německých sedláků. K drastickým případům protipolské perzekuce patřila též např. krádež (a následná germanizace) polských dětí, zvl. dětí aktivních představitelů polského odboje, prováděná prostřednictvím instituce Lebensborn, jež měla svou pobočku i v Těšíně.⁵²

Úřadovna gestapa se usídlila v českotěšínských Alejích (dnes Masarykovy sady). Vazební věznicí gestapa se stala klasická věznice na polské straně města, jež fungovala především jako jeden z kmenových kárných táborů. Když počet zatčených vzrostl, byl pro ně zřízen speciální barákový tábor na levém břehu Olzy. Než k tomu došlo, sloužila jako provizorní vězení stará továrna na nábytek firmy Thonet-Mundus poblíž nádraží v Českém Těšíně. Tady byli shromážděni Poláci z celého Těšínska, zatčení v rámci akce „mimořádné pacifikace“, tzv. akce A-B (Aussenordentliche Befriedungsaktion), zaměřené na likvidaci polské inteligence. Týkala se sice především Generálního gouvernementu, kde probíhala od května 1940, ale na včleněném území začalo zatýkání už o několik měsíců dříve, s prudkým zesílením na jaře 1940. Na Těšínsku bylo zatčeno celkem asi 1 200 osob. Zpočátku to byli hlavně polští důstojníci, odesílaní do zajateckých táborů, postupně k nim přibývali též představitelé veřejného života, učitelé, duchovní, lékaři apod. Akce vyvrcholila v dubnu 1940, kdy bylo hromadně pozatýkáno téměř tisíc osob a po krátké internaci byli všichni deportováni z Těšína přímo do koncentračního tábora v Dachau (později též do Mauthausenu); několik set deportovaných tam zahynulo.⁵³

⁵² PALLAS, Ladislav: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939-1945*. Slezský sborník, 79, 1981, č. 4, s. 263; BORÁK, Mečislav: *Nucené nasazení Poláků na práce do Říše v letech 1939-1945 (s přihlédnutím k Polákům z Těšínska)*. Slezský sborník, 99, 2001, s. 95-108; BORÁK, Mečislav: *Pierwsze dni okupacji hitlerowskiej na Śląsku Cieszyńskim*. Pamiętnik Cieszyński, t. 9, Cieszyn 1994, s. 142; HRABAR, Roman: *Janczarowie XX wieku*. Katowice 1983, s. 28 ; MAINKA, Alojzy: *Obęti druhé světové války žalují. 1939-1945*. Český Těšín 1977, s. 8.

⁵³ GROBELNÝ, Andělín: *Męsta Tęšín a Český Tęšín v období okupace a války*. Tęšínsko 1989, č. 1, s. 12-13; PASEK, Emanuel: *Więzienie cieszyńskie*. In: *Więzienia hitlerowskie na Śląsku, w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie 1939-1945*. Katowice 1983, s. 56-57; HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije... Život a utrpení knęžstva v koncentračních táborech*. Přerov 1947, s. 73.

Gestapo s pomocí široce rozvětveného bezpečnostního aparátu odhalovalo potenciální i skutečné nepřátele režimu a posílalo je ke zvláštním soudům v Katovicích a Bílsku, či ke katovickému stannému soudu, který často zasedal rovnou v koncentračním táboře Auschwitz, kde u stěny smrti bloku XI byly vykonávány rozsudky smrti. Katovickou věznicí prošlo skoro 20 tisíc vězňů (552 jich tu bylo státo gilotinou), a zhruba stejný počet vězňů prošel nejhroznější mučírnou katovického obvodu – náhradním policejním vězením gestapa v Mysłowicích, kam směřovaly i z Těšínska osoby zatčené pro odbojovou a partyzánskou činnost.⁵⁴ Ani ti, kdož si odpykali tresty ve věznicích a káznících, neunikli koncentračním táborům. Předpisy z října roku 1942 ukládaly předat vězně s trestem odnětí svobody nad tři roky po odpykání soudního trestu do rukou gestapa a odtud do vyhlazovacích koncentračních táborů v Osvětimi, Mauthausenu či Majdanku. V březnu 1943 byla hranice výše trestu odnětí svobody, znamenající předání vězňů do rukou gestapa, snížena na 6 měsíců. Prakticky to znamenalo koncentrační tábor pro naprostou většinu odsouzených.⁵⁵

Nejvýraznějšími příklady bezuzdného teroru byly přímé vraždy a likvidační akce páchané nejen gestapem, ale i německým četnictvem. Jen z české části Těšínska známe více než stovku takových akcí, a v polské části tomu nebylo jinak. Přímou v Těšíně byl takovým místem hrůzy kromě budovy gestapa též starý židovský hřbitov na Hažlaské ulici v polské části města. Poválečné exhumace tu odkryly třiadvacet hromadných hrobů, v nichž bylo zjištěno 81 mrtvých se stopami po střelné ráně do týla, mezi nimi i osm žen. Leželo tam i 18 příslušníků odbojové organizace české mládeže z Ostravska, které sem přivezlo k likvidaci ostravské gestapo až na samém konci války.⁵⁶ Jiným příkladem může být série veřejných poprav, prováděných obvykle bez řádných soudních rozsudků a bez vědomí soudních orgánů. Ta největší z nich se odehrála v Těšíně, na hřišti v Błogocicích, kde bylo 20. března 1942 oběšeno 24 polských odbojářů (12 z nich pocházelo z dnešního

⁵⁴ KONIECZNY, Alfred: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy, Górny Śląsk 1939-1945*. Warszawa-Wrocław 1972, s. 167-211; OSTROWSKI, Konstanty: *Każń hitlerowska Haftanstalt Kattowitz*. In: *Więzienia hitlerowskie na Śląsku, w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie 1939-1945*. Katowice 1983, s. 25-31.

⁵⁵ KONIECZNY, Alfred: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy, Górny Śląsk 1939-1945*. Warszawa-Wrocław 1972, s. 290-306. U sondergerichtu v Katovicích bylo ke trestům kárných táborů delším než 6 měsíců odsouzeno celkem 91, 2 % souzených.

⁵⁶ BORÁK, Mečislav: *Zavraždění ostravských skautů a jejich přátel v dubnu 1945*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, sv. 19, 1999, s. 71-108.

českého Těšínska). Popravě muselo přihlížet na deset tisíc obyvatel násilím sehnanych ze širokého okolí.⁵⁷

Velmi tragicky se naplnil osud početných těšínských židů. Už 2. září a v noci na 13. září 1939 vypálili členové hitlerjugend a oddílů SA v polském Těšíně dvě synagogy včetně archivu židovské obce. Ohni unikla jen jedna synagoga přeměněná ve skladiště, tak jako v české části města synagoga na dnešní Božkově ulici, vtěsnaná do okolní zástavby; další dvě českotěšínské synagogy však byly vypáleny. Židé byli na příkaz ochranné policie ihned zaevidováni, nasazeni na veřejné práce a soustřeďováni do sběrných středisek, odkud je odváželi do ghatt ve Wadowicích, Pogórze u Krakova, Sosnowci, Myszkowě a Zawierciu. Když zahájil svůj likvidační provoz tábor Auschwitz, skončili tam skoro všichni. Do Českého Těšína se podle jednoho poválečného soupisu vrátilo jen 53 místních židů. Několik set těšínských židů bylo už v říjnu 1939 deportováno do Niska nad Sanem, kde vznikl židovský koncentrační tábor. Většinou však byli strážemi SS zahnáni od tábora na východ do Sovětského svazu, kde je za nelegální překročení státní hranice poslali do sibiřských gulagů. Jen nemnozí z těch, co věznění přežili a na základě amnestie pak vstoupili do polského nebo československého zahraničního vojska v SSSR, se dočkali návratu. Stojí však zato zaznamenat i případy pomoci ohroženým židům, jakou jim poskytli těšínské občané: např. v rodině Aloise Rosnera se jako malý chlapec ukrýval George Huppert, dnes profesor historie na univerzitě v Chicagu, rodina Kozlových dokázala podplatit nacisty a zachránila tři židovské sousedy, u rolníků v okolí Těšína se ukryla Šita Meyerová.⁵⁸

K významným charakteristikám válečného Těšína patřil i jeden z největších zajateckých táborů, který vznikl v roce 1941 na českotěšínském břehu Olzy v místě zvaném Kontešinec pod označením Stalag VIII D Teschen. Staré dřevěné baráky a garáže původně patřící armádě byly přebudovány na zajatecký tábor obehnaný ostnatým

⁵⁷ BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 39-45.

⁵⁸ BORÁK, Mečislav: *První deportace evropských židů. Transporty do Niska nad Sanem (1939-1940)*. Ostrava 2009, s. 91-93, 194, 232; PASZ, Franciszek: *Żydzi i My w Cieszynie*. II. wyd. Cieszyn 1997, s. 80-83.

drátem a strážními věžemi, který spravoval asi 7 tisíc válečných zajatců, převážně anglických, ale byli tam i Francouzi, Belgičané, Jugoslávci a Poláci. Přímo v Těšíně jich ale bylo jen několik set, většinou byli rozmístěni v pracovních komandech po celém průmyslovém Těšínském Slezsku a na Opavsku. V září 1942 se tábor stal pobočkou velkého zajateckého tábora v Łambinowicích u Opolí, v roce 1943 v něm byli internováni italští vojáci a posléze zvláště sovětsí váleční zajatci. Na podzim roku 1943 sem bylo přestěhováno velitelství z Łambinowic, které se změnilo v Těšíně podřízený pobočný tábor č. 344. Až do konce války byl Těšín sídlem samostatného kmenového tábora Stalag VIII B Teschen, který spravoval na 70 tisíc zajatců rozmístěných zvláště v dolech a hutích po celém Horním Slezsku. Kapacita českotěšínského tábora se zvětšila na několik tisíc osob a rozrostlo se hlavně velitelství, které řídilo desítky pobočných táborů a stovky pracovních komand, ke strážním jednotkám patřily čtyři prapory wehrmachtu. Evakuace zajatců pod tlakem lednové ofenzívy sovětských vojsk v roce 1945 byla poznamenána mnoha válečnými zločiny. Známe ale i desítky případů pomoci válečným zajatcům, přestože byla trestána smrtí. Mnozí z uprchlých zajatců se zapojili do odboje či bojovali v partyzánských jednotkách.⁵⁹

Nacistický okupační režim na Těšínsku měl zřetelný represivní charakter, byl zaměřen na likvidaci zdejšího polského i českého obyvatelstva, pokud se odmítlo podrobit germanizaci, a v první řadě na likvidaci všech projevů odporu či nesouhlasu s nacistickou okupační politikou.

Počet a struktura obětí okupace

Celkový počet obětí nacistické okupace pocházejících z české části Těšínska připojené za války k Německé říši nebyl bohužel přesně zjištěn. Z dnes již poměrně početné literatury, která je zjištění počtu obětí okupace věnována, lze připomenout patrně nejsystematičtější výzkum Stanisława Zahradnika, který pro oblast Zaolží uvádí

⁵⁹ MAINUŠ, František: *Dějiny Stalagu v Českém Těšíně (1941-1945)*. Český Těšín 1979.

jmenovitě 1 852 oběti (bez obětí rasové perzekuce).⁶⁰ Starší, ale mimořádně pečlivý lokální výzkum Józefa Mazurka uvádí zhruba 2 000 obětí.⁶¹ Výzkum Emila Vávrovského uvádí 1 781 obětí (k tomu 3 276 židů), do tohoto počtu ovšem zahrnuje i slezskoostravskou část protektorátního území Těšínska.⁶² Výzkum Alojzyho Mainky uvádí 1 885 obětí (k tomu 717 zjištěných židů),⁶³ publikace Richarda Marynčáka uvádí 1 834 obětí.⁶⁴ Novější přehledy o obětech okupace a války v okresech Karviná a Frýdek-Místek, sestavené Českým svazem bojovníků za svobodu, udávají pro okres Karviná 1 482 obětí (k tomu 1 310 obětí rasové perzekuce), a pro část okresu Frýdek-Místek patřící za války k říšskému okresu Těšín 411 obětí (k tomu 186 obětí rasové perzekuce), tedy celkem pro oblast Záolží 1893 obětí (a 1 496 obětí rasové perzekuce).⁶⁵ Pro srovnání lze uvést jeden z výsledků zjišťování počtu obětí na polské straně Těšínska: Antoni Zajac uvádí 2 815 obětí (včetně židů).⁶⁶

Dosavadní výzkumy tedy naznačují, že oběti z řad polského a českého obyvatelstva tu dosahovaly počtu 2 000 osob, přičemž naprostou většinu tvořily oběti z řad Poláků. V tomto počtu však nejsou zahrnuty všechny oběti odboje z řad volkslistářů (i když by sem patřily, protože přes 90 % bývalých volkslistářů z Těšínska bylo po válce v očistném řízení rehabilitováno a získalo znovu českou či polskou národnost),⁶⁷ ani mnohé oběti, které odešly či musely odejít z Těšínska v období polského záboru ještě před příchodem nacistů, ani stovky obětí zavlčených nacisty na Těšínsko z jiných míst a

⁶⁰ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokocieszyńskim i frysztaekim) 1939-1945*. Opole 1988, s. 216; ZAHRADNIK, Stanisław: *Ofiary okupacji hitlerowskiej*. In: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Czeski Cieszyn 1993, s. 42-52; ZAHRADNIK, Stanisław: *Z problematyki martyrologii ludności zaolziańskiej*. Biuletyn Ośrodka Dokumentacyjnego Kongresu Polaków w Republice Czeskiej 1996, nr II, s. 52-55.

⁶¹ MAZUREK, Józef: *Ruch oporu i martyrologia Polaków na Zaolziu*. Poglądy 1976, č. 8, s. 5-7, č. 9, s. 9-11. Podklady k tomuto výzkumu jsou v pozůstalosti dr. Mazurka uloženy v archivních fondech Biblioteki Śląské v Katovicích a ve Státním okresním archivu v Karviné.

⁶² VÁVROVSKÝ, Emil: *Oběti nacistické okupace v Karviné*. In: *Karviná*. Karviná 1968, s. 210. Autor bohužel neuvádí uložení archivních zdrojů, ze kterých čerpal, ani jejich bližší hodnocení.

⁶³ MAINKA, Alojzy: *Przewodnik po upamiętnionych miejscach nad Olzą. Lata wojny 1939-1945*. Český Těšín 1977. Autor vycházel z výzkumů J. Mazurka.

⁶⁴ MARYNČÁK, Richard: *Vzpomínky a dokumenty o boji těšínského lidu proti fašismu*. Český Těšín 1960, s. 23. Autor neuvádí zdroje výzkumu.

⁶⁵ *Oběti hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná 1995, s. 223; *Almanach obětí nacismu v letech 1939-1945 v okrese Frýdek-Místek*. Frýdek-Místek 1991.

⁶⁶ ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji*. In: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Katowice 1973, s. 284.

⁶⁷ PLAČEK, Vilém: *Problém národnostních menšin v Československu za války a v letech 1945-1948*. Slezský sborník 66, 1968, s. 433-455; PLAČEK, Vilém: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*. Časopis Slezského muzea Opava, řada B, 27, 1978, č. 2, s. 97-121; PLAČEK, Vilém: *K otázce německých volkslist na Těšínsku*. Vlastivědné listy 5, 1979, č. 1, s. 8-10. Ke 3. 2. 1946 bylo v okrese fryštátském kladně vyřízeno 36 077 žádostí, tj. 92,3 %, a v okrese českotěšínském 40 700 žádostí, tj. 84, 4 % (k 1. 10. 1947 zde zbývalo rozhodnout už jen 371 žádostí).

tady popravených či umučených (oběti veřejných poprav a likvidačních akcí nepocházející z Těšínska, oběti z řad „ostarbeitrů“ a válečných zajatců), ani oběti rasové perzekuce z řad židů a Romů, ani zvýšená přirozená úmrtnost obyvatel následkem zhoršených životních podmínek v době okupace či bezprostředně po osvobození. Přičteme-li tedy alespoň předpokládaných asi 2 000 obětí židovského původu a přibližně stejný počet voľkslistářů padlých v nacistické armádě,⁶⁸ představují oběti okupace v této části Těšínska nejméně 6 000 osob.

A jaké jsou údaje této smutné statistiky pro město Těšín? Všimnu si nejprve Českého Těšína a uvedu alespoň dva základní zdroje, které rozepisují oběti na jednotlivé obce, když po vzoru předchozích statistik zjišťujících počet obyvatel sloučím Svibici s Českým Těšínem. Stanisław Zahradnik uvádí celkem 69 obětí.⁶⁹ Přehled o okresu Karviná vypracovaný Českým svazem bojovníků za svobodu uvádí 82 oběti, z toho 53 osoby umučené v koncentračních táborech a věznicích (Mauthausen, Gusen, Osvětim, Dachau, Flossenbürg, Oranienburg, Nordhausen-Dora, káznice Stein, věznice Mysłowice, Vratislav, Brzeg, ale též pochody smrti, potopení lodi Arcona 3. 5. 1945 v Lübecké zátocce), 19 vojáků padlých v zahraničních armádách (v polské armádě při obraně země v září 1939 a u Monte Cassina na západní frontě, v polském letectvu ve Velké Británii a v polském vojsku v SSSR, v československé armádě u Dunkerque na západní frontě, v čs. letectvu ve Velké Británii a v čs. vojsku v SSSR), 3 osoby zastřelené gestapem v Těšíně, 7 obětí leteckých náletů na Ostravu a Bohumín. Tento soupis také jmenovitě uvedl 304 oběti z řad českotěšínských židů.⁷⁰ Pokud bychom vycházeli ze současného katastru města a připočetli i oběti ze Zpupné Lhoty, Chotěbuzi, Stanislavic, Mostů u Českého Těšína, Mistřovic, Horního a Dolního Žukova, zaznamenali bychom celkem 147 obětí.⁷¹ Údaje pro Cieszyn uvedl už před lety Antoni Zajac a v nejnovějších dějinách města je Krzysztof Nowak zopakoval: za okupace tu zahynulo 237 Poláků a přibližně 500 židů.⁷²

⁶⁸ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokocieszyńskim i frysztaekim) 1939-1945*. Opole 1988, s. 220. Autor odhaduje počet židů na 2 500 osob a počet padlých vojáků wehrmachtu na „několik set“; GROBELNÝ, Andělín: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939-1945*. Slezský sborník 75, 1977, s. 27. Protože údaje o počtech padlých vojáků wehrmachtu nejsou doloženy, pokusil se autor spočítat úmrtní oznámení o padlých a poděkování za projevy soustrasti na stránkách katovického deníku Oberschlesische Zeitung (s působností pro celé Horní Slezsko) za rok 1943 a zjistil 2 912 padlých. Skutečný počet padlých byl nepochybně mnohem vyšší.

⁶⁹ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokocieszyńskim i frysztaekim) 1939-1945*. Opole 1988, s. 55-58, 164-166.

⁷⁰ *Oběti hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná 1995, s. 45-63, 184-185.

⁷¹ *Oběti hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná 1995, s. 75-77, 94-96, 124-125, 177-178, 191.

Do statistiky válečných obětí bychom měli připočítat i oběti tzv. katyňského zločinu. Jejich smrt sice nezavinili nacisté, nicméně smlouva mezi hitlerovským Německem a stalinským SSSR ze 23. srpna 1939, na jejímž základě si obě mocnosti rozdělily sféry svých zájmů, umožnila přepadení Polska, kterým vlastně začala druhá světová válka. Důstojníci polské armády, příslušníci policie a státních služeb evakovali před náporom německých okupantů na východ země, kde se koncem září 1939 dostali do zajetí sovětské armády. Na jaře roku 1940 byli hromadně povražděni sovětskou bezpečností NKVD poblíž Katyně, Charkova a Tveru. K obětem tohoto zločinu patřilo i téměř sto Poláků z Těšína: v Katyni jich leží asi 50, v Charkově asi 10 a v Medném u Tveru asi 30, dalších 10 osob je nezvěstných. Mezi oběťmi převažují důstojníci ze 4. pluku podhalanských střelců, který měl svou posádku v Cieszyně; zrovna tak tu sídlilo komisařství, vyšetřovací oddělení a okresní velitelství Policie Slezského vojvodství včetně jízdního oddílu policie, proto je počet těšínských obětí tohoto zločinu mimořádně vysoký. Byli mezi nimi i četní rodáci z Těšína a jeho okolí, např. Rudolf Halama, pověstný nejmladší voják polské Těšínské legie z roku 1914, rodák ze Svibice, který byl zastřelen v Katyni, nebo podplukovník MUDr. Adolf Wöllersdorfer z Mostů u Českého Těšína, zastřelený v Charkově, jehož syn ing. Jan Wöllersdorfer se stal prvním předsedou občanského sdružení „Katyň“ v Československu.⁷³

V této poněkud nesourodé tříšti témat vztahujících se k dějinám Těšína za druhé světové války by šlo jistě ještě dlouho pokračovat, ale monografii to samozřejmě nenahradí. Nezbyvá než opatrně doufat, že se jednou přece jen objeví.

⁷² ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji*. In: Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu. Katowice 1973, s. 284; NOWAK, Krzysztof: *W latach II wojny światowej*. In: *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*. T. 3. Cieszyn 2010, s. 427.

⁷³ Blíže viz BORÁK, Mečislav: *Vraždy v Katyňském lese*. Ostrava 1991; BORÁK, Mečislav: *Symbol Katynia. Zaolziańskie ofiary obozów i więzień w ZSRR*. Czeski Cieszyn 1991; BORÁK, Mečislav: *Obyvatelé Těšínska oběťmi táborů a věznic v SSSR (výsledky výzkumu)*. Slezský sborník 90, 1992, s. 108-120; BORÁK, Mečislav: *Katyň - neznámé souvislosti*. Těšínsko 34, 1991, č. 3, s. 10-15; BORÁK, Mečislav: *Mrtví od Charkova*. Těšínsko 35, 1992, č. 1, s. 16-22; BORÁK, Mečislav: *Tragédie slezských policistů*. Těšínsko 36, 1993, č. 4, s. 11-19.